

Prof. dr Janko RADULOVIĆ

AKCENTI BITNI PRI KONCIPIRANJU EKONOMSKE POLITIKE ZEMLJE

Kad je u pitanju koncipiranje ekonomske politike treba imati u vidu činjenicu da se svaki njen koncept, koliko god da je dobar, *može kritikovati* zavisno od „ugla posmatranja”. No, što je vrlo bitno, svaki se koncept ekonomske politike *može i treba dorađivati* kako bi bio što djelotvorniji i primjereniji dostignutom nivou razvoja.

1. Koncipiranje ekonomske politike je prilika za podsjećanje na ranija stalna „traženja izlaza iz krize te donošenja reformskih mjera za prevazilaženje nastale krize”. Reformske retorike nikada nije nedostajalo. Ali se nije uspijevalo, reforme su bile kratkog daha, opet nešto nije štimalo, nije bilo dugoročnih, suštinskih ekonomskih rezultata, nastalih kao rezultat izmjene strukture, modernijeg privrednog sistema, sistemskog zakonodavstva itd!

Poznato je da nastale ekonomske krize traže nove reforme u privredi i drugim oblastima. Ali, da bi reforme uspijevale, moraju su se vršiti strukturalna prilagođavanja, sprovesti suštinske reformske promjene, koje su, u postupku sprovođenja, rađale nove krize, izražene kroz pad proizvodnje, porast nezaposlenosti, rast uvoza i stvaranje debalansa u spoljnotrgovinskoj razmjeni i sl.

Šire gledano može se postaviti pitanje da li su reforme, sprovedene u zemljama tranzicije, *bile odraz opšteg konsensusa po tim pitanjima ili su one nametate „odozgo”*, od nivoa države pa nijesu imale odgovarajuću podršku privrede i građana, potrebnu za njihov uspješan tok. Takođe, moglo bi se govoriti o adekvatnosti zatečenog privredno-si-

stemskeg ambijenta za uspješnu primjenu neophodnih reformi. Zemlje u tranziciji kao da su bile „zatečene” iznenadnim promjenama sistema, promjenom društvenih odnosa snaga itd. U tim zemljama, na početku procesa, nije bilo nekog „organizovanog” tijela sa jasnom vizijom i zadatkom da pripremi a zatim sprovede konsistentni, dobro osmišljeni „reformski program” tako da su nastala početna lutanja, iznuđena ubrzana tranzicija, stidljive reforme i sl.

Iz tih razloga je nastalo „kopiranje” formalne strukture zapadnih modela tako da su zemlje u tranziciji postale dobar „poligon” za neselektivno prihvatanje i primjenu neoliberalnih ideja, što nije bio odgovarajući tržišno-pravni ambijent da bi se očekivala uspješnost kopiranog modela. Neselektivno prihvatanje opšte liberalizacije, a u odsustvu pravne države, normalno, zbog stihijnog razvoja, dovelo je do kraha mnogih, naročito velikih državnih preduzeća jer su nespremna ušla u neravnopravnu konkurentsku borbu. Visoka je bila cijena izmjenne privredne strukture.

Neselektivno primjenjivanje neoliberalnog modela donijelo je sa sobom mnogo nepravilnosti, korupciju koja remeti normalno funkcionisanje ekonomskih i političkih odnosa, zloupotrebu procesa privatizacije i trošenje sredstava od privatizacije za budžetske potrebe, donijelo je koncentraciju društvenog bogatstva i moci, nelegalnim putem, u rukama privilegovanih pojedinaca i grupa i sl.

Zemlje zapadne demokratije, koje su dostigle tako visok nivo razvoja zahvaljujući postupnosti u razvoju, su odavno uspostavile socijalnu ravnotežu tako da njihovom nivou razvoja odgovaraju kontrolisano slobodno tržište, drugačiji socijalni modeli i jaka pravna država.

2. Nezavisno od toga da li se radi o razvijenoj ili nerazvijenoj zemlji, kod koncipiranja ekonomske i razvojne politike svaka zemlja *mora sagledati koliko dobara sama ostvaruje a koliko ih ukupno troši kako bi se pripremio odgovarajući koncept ekonomske politike usmjeren na efikasnije rešavanje postojećih ekonomskih i drugih problema!* Svakako da zemlje sa višim nivoom razvoja imaju drugačiju „strukturu” i težinu ekonomskih problema koje treba rješavati, nego što ih imaju nerazvijene zemlje!

Crna Gora je mala zemlja, sa malom privredom i, kao takva je „osuđena” na otvorenost, da realizuje koncept otvorene, tržišno orijentisane privrede i bude zemlja tržišne demokratije!

Velike prepreke budućem razvoju Crne Gore čini nasljeđivanje mnogih problema i zabluda iz ranijeg perioda razvoja. Otuda je zadatak donosilaca ekonomske politike utoliko složeniji, kako ekonomska i razvojna politika ne bi bile spisak dobrih želja, već zaista realan i ostvariv program ekonomske aktivnosti tokom jedne ili više godina. U pripremanju ovih dokumenata se moraju paralelno sagledavati i realna i monetarna strana procesa reprodukcije, imajući u vidu međusobnu interakciju i isprepletenost uticaja varijabli iz oba dijela procesa reprodukcije na opšti ekonomsko-socijalni razvoj, na zapošljavanje, modernizaciju privrede i primjenu naučnotehničkih i tehnoloških dostignuća, na međusobne odnose rada i kapitala, na nivo životnog standarda, itd.

3. Da bi se naslijedeni ekonomski problemi rješavali na što efikasniji način, moraju se *prevazilaziti isključivosti*, čuti i drugačiji stavovi ako su argumentovani, respektovati i opozicione stavove, radi uspostavljanja konsensusa o opštem ekonomskom razvoju. Mora se detaljno i realno sagledati ekonomska i druga stvarnost, sučeliti argumenti i na osnovu toga se koncipirati mjere radi efikasnijeg rešavanja postojećih problema kao što su: nedovoljna stope rasta, visoka nezaposlenost, skupi krediti i pored prisustva stranih banaka, zaoštreni problemi regionalnog i demografskog razvoja itd.

4. *Puna liberalizacija cijena, tokova roba i usluga, kapitala i sl. može se slijediti do nekog stepena, sve dok liberalizacijom nijesu ugroženi nacionalni ekonomski interesi*, kada treba posegnuti za zaštitama koje odobravaju i međunarodne institucije i organizacije (WTO, i druge). Tako rade i visokorazvijene zemlje pošto ni same ne dozvoljavaju potpuno slobodan uvoz, pa zašto ne bi i mi koristili pozitivna iskustva (EU vs USA, EU vs Kina, itd.). Ovo ne znači da liberalizaciju treba potpuno odbaciti, već *treba prihvatiti ono što je dobro i djelotvorno na našem, dostignutom nivou ekonomskog razvoja*, razotkriti loše posljedice primjene pune liberalizacije i nastojati mjerama ekonomske politike ublažiti njene negativne posljedice, koje nijesu male.

5. Procesom strukturnog prilagođavanja, naročito promjenom vlasničke strukture, *kroz snažan proces privatizacije* (koji bi morao biti u funkciji modernizacije i napretka privrede, biti u funkciji revitalizacije i restrukturiranja firmi na tržišnim osnovama), *stvara se sve jači i zdraviji privatni sektor koji je najbolja „brana” direktnom miješanju države u privredni život*, brana za narastajuće apetite države. Proces privatizacije, na ekonomskim osnovama, razgraničava rad od nerada. Priva-

tizuju se, obično, dobre firme za koje postoji interes stranog kapitala, firme koje su i u ranijim uslovima bile efikasnije od drugih (pivare, telekomunikacije, naftna industrija...). Strani kapital, jasno je, ne dolazi radi rješavanja problema nerazvijene zemlje već dolazi radi svog profita. Zato i traži profitabilne projekte! Ostaju za prodaju lošije firme, koje se, opterećene dugovima i drugim problemima, teško prodaju.

6. Što očekivati od države u ovakvim uslovima?

Država ne može biti dobar „domaćin privrede” pa da ona otvara fabrike, da ih subvencionira, da zapošljava ljude, da im čuva radna mjesta i dr. Takvo iskustvo smo imali i bilo je skupo! „Brižna” i sve-moguća država je nestala a nestala je politika razvoja po kojoj su postojale mnoge firme, podržavane i subvencionirane od države, jer su bile”nosioći razvoja” i kao takve imale privilegovan položaj.

Država mora da bude jaka efikasna u smislu obezbjeđivanja čvrstog, stabilnog i efikasnog pravnog poretka, zaštite svojine, ugovora, jednakosti svih pred zakonom.

*

Imajući u vidu prethodno navedene konstatacije, Crna Gora treba da vodi takvu ekonomsku i razvojnu politiku koja ce omogućiti *da se ostvare sljedeći ciljevi:*

- *veća stopa rasta i zapošljavanja*
- *realizacija plodotvornije regionalne politike razvoja*
- *funkcionisanje pravne države u svim domenima*

A. Osnovni cilj ekonomske politike u narednoj godini bi morala biti što veća stopa rasta i stvaranje ambijenta za veće zapošljavanje, pošto je to preduslov za ostvarivanje višeg nivoa životnog standarda ali i preduslov demografskog oporavka zemlje, imajući u vidu, prije svega, one vrlo nepovoljne trendove kao što su opadanje prirodnog priraštaja, pad vitalnog indeksa sa 2,842 iz 1980 na 1,458 u 2003 godini, opadanje broja sklopljenih brakova a porast razvedenih, negativan migracioni saldo u opštinama na sjeveru Republike, u Nikšiću, u Cetinju, porast broja praznih naselja, koncentracija stanovništva u srednjem i primorskom regionu, naglo starenje stanovništva, itd. Trendovi rasta ekonomske aktivnosti bi stvarali drugačiju perspektivu, doprinosili bi većem zapošljavanju, kako novih generacija, tako i onih koji su u procesu privatizacije i kolapsa mnogih preduzeća, izgubili posao, zapošljavanje nakon potrebne prekvalifikacije, kroz samozapošljavanje i sl.

Ostvareni ekonomski rast u zemlji bi bio osnovni pokazatelj zainteresovanim stranim kompanijama i „poziv” da posluju na ovom prostoru.

a-1. *Nastavak procesa privatizacije*, je cilj koji je u funkciji porasta stope rasta i zapošljavanja, ako je privatizacija transparentna, javna i ako prihodi od takve privatizacije idu na razvoj privrede a ne u budžet. Jasno je da ako sredstva od privatizacije idu u budžet, idu u potrošnju, i tako se ugrožava supstanca.

a-2. *Podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća u privatnoj svojini* a da se što prije dovrši prestrukturiranje, likvidacija ili privatizacija velikih državnih preduzeća, koja su odavno postala teret i prepreka bržem opštem razvoju, je takođe u funkciji osnovnog cilja: veće stope rasta i zapošljavanja. Na taj bi se način izvršila izmjena konfiguracije privredne strukture, dobilo mnoštvo malih i efikasnijih privrednih subjekata u raznim sektorima privrede, koji bi doprinijeli bržem zapošljavanju, uvozu modernih tehnologija itd.

a-3. *Monetarnom politikom doprinijeti povoljnijem kreditiranju privrede* i građana, uz nize kamatne stope od dosadašnjih. Stimulativnom kreditnom politikom moraće se podržati naporu Vlade u pravcu osnivanja što većeg broja manjih privrednih subjekata u privatnoj svojini preko „jeftinijeg novca”, tj nižih kamatnih stopa, dužeg roka otplate i drugih pogodnosti.

Stimulacijom štednje bi se, takođe, uticalo na povećavanje obima bankarskih kredita usmjerenih u pravcu jačanja performansi privrede.

(Na monetarnom tržištu Crne Gore imamo strane banke, ali one, kako se očekivalo, kao većinski vlasnici kapitala još nijesu doprinijele povećanom kreditiranju i snižavanju kamatnih stopa. Pošto nijesu vlasnici cjelokupnog kapitala u banci, što bi bilo povoljnije za malu privredu kao našu, one su „zarobile” i dio domaćeg kapitala. Kao da ne postoji potrebna konkurencija na monetarnom tržištu pa je novac i dalje vrlo skup. Bilo bi za očekivati da strane banke vode takvu kreditnu politiku koja bi bila u funkciji ostvarivanja ekonomske politike zemlje)

a-4. *Stvaranje što povoljnijeg i stimulativnijeg poslovnog ambijenta za dolazak stranog kapitala i stranih direktnih investicija*, je takođe u funkciji veće stope rasta i zapošljavanja. To bi značilo ulazak takvog kapitala u dugoročne tehnološke i kapitalno intenzivne programe i projekte koji obezbeđuju transfer tehnologija, uvođenje savremenih sistema kvaliteta i menadžmenta, projekte koji otvaraju nove šanse za po-

većano zapošljavanje a što je gorući problem svih nerazvijenih zemalja, ali takve projekte koji ne bi ugrozili životnu sredinu!

a-5. *Podsticanje investicija u privrednu i drugu infrastrukturu koja je preduslov za razvoj strateskih grana privrede turizma, poljoprivrede, sektora usluga itd..* Takve investicije (koje bi bile prikupljene putem koncesija, međunarodnih kredita, domaćeg kapitala,..) imaju ogromne multiplikativne efekte na razvoj drugih grana privrede a značile bi otvaranje novih poslovnih sansi, kako za domaću privredu tako i za strane partnere..

B. Stvaranje ambijenta za realizaciju plodotvornije regionalne politike razvoja kako bi se bolje koristili ogromni resursi na nerazvijenom dijelu Republike i ublažili nepovoljni demografski trendovi (negativan prirodni priraštaj, negativan migracioni saldo, raseljavanje, porast broja praznih naselja, starenje i sve nepovoljnija starosna struktura stanovništva, smanjenje broja sklopljenih brakova itd, itd..). Ispoljene negativne tendencije u demografskim trendovima u Crnoj Gori zahtijevaju koncipiranje strateskih mjera ekonomske, socijalne i populacione politike u cijeloj Republici a posebno za nerazvijeniji sjever Republike.

C. Funkcionisanje pravne države u svim domenima je jedan od najbitnijih ciljeva imajući u vidu da od ostvarivanja funkcija države zavise mnogi od prethodnih ciljeva.

To se prije svega odnosi na priliv stranih direktnih investicija i dolazak zdravog stranog kapitala, onog resursa, kojim su oskudijevale i oskudijevaju sve zemlje u tranziciji.

Nije dovoljno samo donositi zakone već ih treba dosledno sprovesti jednako za sve.

Smanjivanje javne potrošnje je stalan cilj kako bi više sredstava bilo usmjereno u razvoj, i zato se treba izraditi odgovarajući program smanjivanja javne potrošnje.

Umjesto zaključka: Ekonomskom politikom se mora djelovati u pravcu održavanja ekonomske, monetarne i socijalne stabilnosti, u pravcu povećavanja stope rasta proizvodnje u svim granama privrede radi stvaranja realnih uslova za smanjenje velike nezaposlenosti, uticati na usporavanje uvoza i inostranog zaduživanja, stalno podržavati proces privatizacije a sredstva stečena prodajom privatizovanih subjekata usmjeriti u razvoj privrede i privredne infrastrukture.

Ekonomskom se politikom mora djelovati na stvaranje što stimulativnijeg ambijenta za obilniji priliv stranog kapitala. To je osnovni zadatak pravne države!

Prof. dr Janko RADULOVIĆ

THE SUBSTANTIAL ACCENTS IN PREPARING THE CONCEPT
OF ECONOMIC POLICY OF A COUNTRY

Summary

Concept of Economic Policy, have to force next processes of reforms in the Economy of Montenegro. But, obstacle of future economic development of Montenegro is previous, unefficient economic structure, which change need further reforms, an stimulative economic policy and policy of development. Such policy have to be in function of stimulation of growing private sector, with facilities to be interesting for foreign capital, to be base for employment, for transfer of new technology and knowledge.

Montenegro, as a small country, with small economy, must to realize concept of open and market oriented economy. The government have to have stimulative milieu for business and be a attractive for foreign capital. The government of "market democracy" must be strong in sense of realizing of stable and efficient legislation according of protection of property rights, contracts, equal human rights.

Montenegro must establish conditions for higher rate of growth and rate of employment, to establish and to realize more useful policy of regional and demographic growth. With such economic policy we have to maintain economic, monetary and social stability and we expect of realization of process of privatization in conditions of efficient state of law.

